

gösteri toplumunda ahlâkî müphemlik

KENAN ÇAĞAN

Nietzsche üstinsan için iyinin ve kötünün ötesinde bir durum tasavvur ettiğinde, iki ütopyik belirlemede/talepte bulunmuş oluyordu. Birincisi, varlık çizgisinde hayvandan daha yukarıda bulunan insan için daha üst bir varoluş safhası daha vardır; ikincisi, üstinsana doğru kendini yeniden inşa edebilecek bu yarı tanrısal varlık için ahlâkın ötesinde bir durum vardır. Yani üstinsanı kayıttayan bir ahlâkî durum yoktur. Ahlâk yalnızca belli fenomenlerin bir yorumu, üstelik de hatalı bir yorumundan ibarettir. Nietzsche'ye göre bu ahlâktan bağımsızlık halinde üstinsan için söz konusu olan, o an için, orada tercihte bulunmak esastır. Çünkü ahlâk olmadığı için olması gereken ideal bir durum da yoktur.

Nietzsche'nin düşüncelerinin büyük bir kısmı için temkinli olmakta fayda vardır. Özellikle de yukarıda andığımız tarzdeki belirlemeleri söz konusu olduğunda. Zira belirlediği ve olması gerektiğini ifade ettiği tarzda bir üstinsanın olağan insandan neşet etme ihtimali yoktur. Zaten gerek de yoktur. Çünkü üstinsan belirlemesinin, insanlık hali içinde bir yücelmeye karşılık gelmediği açıktır. Nietzsche üstinsan

sanla, insan için kategorik bir farklılaşma talep etmekte, ona Tanrı'nın yerini hazırlamış olmaktadır. Tanrı'nın yerine göz koymanın, insanın trajedisindeki esas saik olduğu ise kesindir.

Kendini karikatürleştiren bu fazlasıyla çüretkar tavrın; yani öykündüğü şey olabildiğini zanneden o büyük vehmin, sürdürülebilir olduğu, dahası sürdürüldüğü de kesindir. Nietzsche'nin düşünce mirası gerçek temsilleriyle tezahür etmektedir. Nietzsche'nin kastıyla olanlar arasındaki muhtemel derin boşluk, yine de Nietzsche'nin sesini yankılamaktadır. Şöyle ki; bugünlerde insanlar başkalarının da dahil olduğu ve inanıp eylediği ortak bir ahlâkî tavrı yeğlemiyorlar. Artık yaygın bir biçimde, birçok insan tek başına bir ahlâkî durum vazdediyor. İçinde bulunduğu anda ve yerde durum ne gerektiriyorsa ya da o an ne olmasını istiyorsa, ahlâkını o biçimde kurmayı tercih ediyor. Herhangi verili bir ahlâkî tutumdan kendini bağımsız kabul eden bu tavrın, Nietzsche'nin üstinsanı eliyle gerçekleştirilmiyor olması, durumun vehametini artırıyor.

Her şeye rağmen modernlik düşüncesinin kendine özgü bir ahlâkî tutuma yaslandığı ve modern bireyleri bu ahlâkî çerçevede bir eyleme davet ettiği söylenebilir. Oysa fikir babalığını Nietzsche gibi filozofların yaptığı postmodern düşüncede birey her şeyin ölçüsü haline getirilmiştir. Postmodern dönem bütün sabitelerin yıkıldığı, hakim jargonların yerle bir edildiği bir dönemdir. Modernlik doğası gereği tikeldir. Postmodernlik ise çoğulcudur.

Hiç kuşkusuz ahlâk ötesi bu tavrın, etik bir müzakereye muhtaç olduğu ortadadır. Yani herhangi bir toplumun ya da cemaatin değerlerinden bağımsız, evrensel bir değer alanının değerlendirmesine. Ancak ona geçmeden önce bu tavrı ortaya çıkaran saiklerin ilk nüvelerini modernlik düşüncesinde bulabileceğimizi ifade etmek gerekir. Ahlâk ötesi tavrın ilk nüvelerini modernlik düşüncesinde bulabiliriz; çünkü Ross Poole'nde (1993: 9) ifade ettiği gibi modernlik, bir yandan ahlâka ihtiyaç duyarken, öte yandan onu imkansız kılan bir paradigmadır. Modernlikle beraber ahlâk, rasyonel bir inanç konusu değil, öznel bir kanaat meselesi haline gelmiştir.

Modernliğin bireyi ve aklını merkeze alan, merkeze alırken de onları yücelten tavrı, sonraları daha ileri götürülmüştür. Her şeye rağmen modernlik düşüncesinin kendine özgü bir ahlâkî tutuma yaslandığı ve modern bireyleri bu ahlâkî çerçevede bir eyleme davet ettiği söylenebilir. Oysa fikir babalığını Nietzsche gibi filozofların yaptığı postmodern düşüncede birey her şeyin ölçüsü haline getirilmiştir. Postmodern dönem bütün sabitelerin yıkıldığı, hakim jargonların yerle bir edildiği bir dönemdir. Modernlik doğası gereği tikeldir. Postmodernlik ise çoğulcudur. Modernliğin kendi tekilliği içinde sınırdığı, dolayısıyla onayladığı ya da reddettiği şeyler vardır. Buna karşın postmodernizm onaylama ve reddetme teşebbüsünün kendisine karşıdır. Her şey olabilir, Herkes var olabilir. Hiçbir şey için ve hiç kimse için bir tehdit yoktur. Çünkü evrensel ve nesnel temellere dayanan bir etik, pratik olarak imkansızdır. Bu nedenle de ahlak her zaman irrasyonel ve müphemdir (Bauman, 1998: 20). Ahlâkî tutum bu müphemlik içinden, herkese göre, her an tekrar tekrar üretilebilen şeydir.

Hiçbir sınırın olmaması, tam bir özgürlük için ideal bir durum olarak belirlenebilir. Ancak belirleyici, sabitleyici, yol gösterici, tehdit edici hiçbir evrensel ilkenin olmadığı bir durumda, özgürlükten önce yolu muza çıkacak olan şey, tam bir müphemlik ve daha çok sorumluluk olacaktır. Tabii eğer sorumluluk fikri yeniden bir yapılanmaya tutulmazsa. Buna karşın insan yeteneklerinin bir sınırı var. Örneğin aklın ya da duyunun sınırları belli. Sınırlı yeteneklerin evrensel ilkeleri belirleme gücü olamaz. Zaten postmodern düşünce evrensellik ilkesinin kendisine karşıdır.

Ancak insanî gerçekliğin birtakım evrensel ilkelere yaslandığını ya da evrensel birtakım ilkeleri gereksindiğini söyleyebiliriz. İnsanın iradî bir varlık olması ve sürekli eylem içinde bulunması tercihlerle karşı karşıya bulunduğu anlamına gelir. Hangi eylemi ortaya koyacağı özgür iradesinin bir tezahürü olacaktır. Hangi eylemi niçin seçtiğine ilişkin sorular, doğru ve yanlış, iyi ve kötü gibi temel değerleri gündeme getirecektir. Bu değerlerin ne olduğuna kim karar verecektir? Bu belirsizliği anlık bir inşaa faaliyetiyle aşmanın birey açısından çelişik, karmaşık ve gerilimli sonuçları olacağı kesindir. Toplumsal hayat için ise kaotik, çatışmalı, güvensiz bir durumun ortaya çıkacağı açıktır. Sonuçta sürdürülebi-

lir bir toplumsal yaşamın imkanı ortadan kalkacaktır.

Normları önceleyen bir ahlâki durum, normlar karşısındaki tavrımızın gerekçelerini de kendi içinde barındırır. Kısacası evrensel birtakım etik ilkelerle biçimlenmiş bir ahlâki durum insanî oluşun kaçınılmaz ihtiyacıdır. İnsanın doğasındaki yetersizliğin bir gereği olarak da bu böyledir. Yani Nietzsche'ci anlamda asla bir üstinsan vuku bulmayacaktır. Dolayısıyla ahlâkla kayıtlı insanın lehine olduğu açıktır. Sıfırdan yol inşa etmenin, mevcut yollardan birini tercih ederek yürümekten daha zor olduğu da açıktır. O zaman sorun, verili yolların doğru yollar olup olmadığı konusundaki bilgimizi sınamaktır. Bu sınamayı insanın yetersizliği önkabulüne yaslanarak başlatmanın daha doğru olacağı ortadadır. Yetersiz ve eksik olan insanın karşısında tam ve mükemmel bir varlık varsa ve o varlığın var oluşu insanın lehine bir durum yaratıyorsa, yani böyle bir inançla tartışmaya devam edilecekse, ahlâk vazediciliğini bu mükemmel varlığa devretmenin insanın işini kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Tartışmayı bu bağlamda sürdürmemizin ve gerekçelendirmemizin temel nedeni tıpkı din ve metafizik gibi ahlâkın da mutlak ve emsalsiz bir hakikat iddiası olmaksızın yapamayacak olmasıdır (Poole, 1993: 171).

Modernite bu konudaki görüşünü, insan lehine kullanılarak, mutlak varlığı devre dışı bırakarak ortaya koymuştur. Postmodernlik modernliğin insan vurgusunu parçalayarak, sonsuz sayıda çoğaltmıştır. Bu durumda ortaya çıkan ahlâki görececilik değil, müphemliktir. Ahlâki müphemliği besleyen, insanın parçalanarak çoğalmasındır. Her parça sonsuz bir değere dönüşmektedir. Baudrillard (1995: 12) bu durumu bir tür değer salgını olarak tanımladığı metastaz kavramıyla açıklamaktadır. Baudrillard'a göre artık sözü edilebilecek genel bir değer yasası yoktur. Değerin rastlantısal bir şekilde çoğalma ve dağılmasından başka bir şey yoktur. Bu tür çoğalma ve zincirleme tepki ise her tür değerlendirmeyi olanaksız kıldığından, artık kesinlikle genel ya da evrensel değerlerden söz edilemez.

Ahlâki müphemlik, her an değer ihdas eden insanın oluşumunun çoğalmasına sebep olur. Tıpkı içinde yaşadığımız zamanlarda olduğu gibi. Artık insanların müphemlikten -belki içinde yaşadığımız zaman aralığı tam bir müphemlik halini değil, yarı müphemli-

ği, yani bir geçiş dönemini işaret ediyor- kendi değer dünyalarını sürekli bir biçimde kurduklarına şahit olabiliriz. Hiçbir ilkeye, değişmez değere bağlı kalmadan, her değer her an yeniden üretilebilirliğine inanarak, bu müphemlik hali eylem alanının şeffağlaşmasına sebep olmaktadır. Çünkü müphemlik ahlâkın ötesinde bir hal ortaya çıkarmaktadır. Ahlâk denetimin, gizlemenin, sınırlamanın, buyurmanın alanıdır. Bunun dışındaki her durum ortada, göz önünde, denetimsiz, dağınık ve tehlikeli anlamda özgürdür. Baudrillard (1995: 9) her alandaki özgürlüğün patladığı bu anı orji olarak tanımlamaktadır. Baudrillard'a göre orji, modernliğin patladığı andır. Beden ve cinsellik algımızdaki değerler bu patlamaya ideal bir örneklik teşkil edebilir. Çünkü cinsel özgürleşme evresiyle, cinsellikteki belirsizleşme arasında bir paralellik vardır. Bu evrede artık ne yokluk var, ne yasak, ne de sınır: Bu evrede bütün karşılaşma ilkeleri yok olmuştur (Baudrillard, 2001: 13).

Yetersiz ve eksik olan insanın karşısında tam ve mükemmel bir varlık varsa ve o varlığın var oluşu insanın lehine bir durum yaratıyorsa, yani böyle bir inançla tartışmaya devam edilecekse, ahlâk vazediciliğini bu mükemmel varlığa devretmenin insanın işini kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

Yaygın -ya da geleneksel demek lazım, çünkü üzerinde durduğumuz biçimiyle, seksin üreme ihtiyacından ayrışmasından ve bir hakikat¹ rejimi olarak 19.yy.da doğan cinsellik, modern bir olgudur (Giddens, 1994: 27)- ahlâki yaklaşım, beden, dolayısıyla da cinselliğin mahremiyetine vurgu yapar. Çünkü beden ruhun mekanıdır. Arınma ve yücelme ruh aracıyla olur. Beden ruhsal arınmaya sadık kalmalıdır. Ruhun arınması beden arınmasından uzaklaşmayla mümkündür. Beden ahlâkın gizli -ya da gizlediği demek lazım- nesnesidir. Bedeni örtmek esastır. Bedeni örtmek ruhun önceliğinden dolayıdır. Beden örtüldükçe ruhun korunması, onarılması, öne çıkarılması daha olasıdır. Bu yüzden insanın kendi bedeni üzerindeki tasarrufunun sınırları belirlenmiştir. Beden ulu orta olmadığı gibi cinsellik de ulu orta değildir. Meşru -nikah akdi gibi- heteroseksüel ilişki cinselliğin özgür alanıdır. Kadınlık ve erkeklik arasında çizgi belirgindir.

Oysa ahlâk alanında ortaya çıkan müphemlik kadınlık ve erkeklik arasındaki çizgiyi silikleştirmiş, bununla birlikte bedeni deşifre edip görsel ve tüketilebilir bir nesneye; üstelik bütünüyle cinsel içerikli bir nesneye indirgemıştır. Gözün akıldan ve ruhtan daha öncelikli olduğu gösteri toplumunda olması gereken tam da budur. Çünkü gösteri toplumunun hakim mantığına göre 'görünen şey iyidir, iyi olan görünür' (Debord, 2006: 39). Yani iyinin ölçütü gözdür. Ancak bu göz, Tanrı'nın her şeyi gören gözü değildir. Tanrı'nın gözü denetlerken, bu göz açık eder. Tanrı'nın gözü uyarırken, bu göz taciz eder. Tanrı'nın gözü yenilirken, bu göz yabancılaştırır. Tanrı'nın gözü gözlediği nesneyi yakınlaştırarak var eder, bu göz kendi nesnesini uzaklaştırarak yok eder.

Oysa ahlâk alanında ortaya çıkan müphemlik kadınlık ve erkeklik arasındaki çizgiyi silikleştirmiş, bununla birlikte bedeni deşifre edip görsel ve tüketilebilir bir nesneye; üstelik bütünüyle cinsel içerikli bir nesneye indirgemıştır. Gözün akıldan ve ruhtan daha öncelikli olduğu gösteri toplumunda olması gereken tam da budur. Çünkü gösteri toplumunun hakim mantığına göre 'görünen şey iyidir, iyi olan görünür'

Hazcı gözün gördüğü, görmeyi arzu ettiği şey beden ve bedeninin bütün mahrem eylemleridir. Cinsel içeriğiyle gösteri nesnesi olan beden, detay vurgularıyla cinsel kimliğinden uzaklaştırılmıştır. Çünkü bedene 'zoom' yapılarak yaratılan etkiyle gerçeğin boyutu yok edilir; bakışın mesafesi anlık ve azgın bir gösterime meydan verir (Baudrillard, 2001: 41). Fallusun egemenliğinden kurtarılan cinsellik, eşitlikçi olmaktan ziyade kimliksizleştirilmiştir. Kadın ve erkek kimlikleri cinsel hazzın sınırları içinde eritilmiştir. Çünkü orji bir kez bitince, özgürleşme herkesi kendi cinsiyetinin ve cinsel kimliğinin arayışıyla baş başa bırakmıştır. Baudrillard'a (2001: 14) göre orjinin bittiği yerde erotik çokdeğerlilik ve arzunun sonsuz potansiyel gücü aynı anda yaşanır olmaya başlamıştır. Bu gerekçeden dolayı da seksüel ilişkide sınır ortadan kalkmıştır. Çünkü normalle anormal (sapkın) arasındaki sınır bulanıklaşmıştır. Meşru ve normal

ilişki, an içinde belirlenir olmuştur. Böylelikle geçmişte gayrimeşru ya da sapkın olan birçok davranış artık meşru ya da normal kabul ediliyor ve hatta birçok çevrede teşvik edilir olmuştur.

Anthony Giddens'in (1994: 37) Jeffrey Weeks'ten yaptığı şu küçük alıntı, ortaya çıkan yeni durumu çok güzel özetliyor: "Artık küçük düzensizlik adalarıyla çevrili büyük bir normallik kıtası denebilecek bir şey yok gibi. Bunun yerine, artık çeşitli büyüklükte takımadalar olduğunu görebiliyoruz... Ortaya yeni kategoriler ve erotik azınlıklar çıktı. Özel beğeniler, özgül tavırlar ve ihtiyaçlar cinsel kimlikleri çoğaltmanın temeli haline geldikçe, eski kategoriler ve azınlıklar bir bölünme süreci yaşadılar." Cinselliğin bu denli yaygın ve ölçsüz yaygınlaşması, pornografiyi beslemiş, onun her yerdeliğini temin etmiştir. Porno ise yalnızca ahlâkın değil, aynı zamanda gerçeğin yıkıma uğratılmasıdır.

Baudrillard (2001: 49) bunu çözümsüz muğlaklık olarak tanımlıyor ve şöyle devam ediyor: "Porno, cinselliği kullanarak her tür baştan çıkarmaya son veriyor, aynı zamanda da cinselliğin işaretlerini biriktirerek cinselliğe son veriyor. Görkemli parodi ve can çekişmenin simülasyonu: Pornonun muğlaklığı işte burada. Porno, şu anlamda hakikidir: Sanrırlardan yararlanarak gerçekten caydırmaya, bedeni zorla maddî hale getirerek bedenden caydırmaya dayanan bir sistemin parçasıdır."

Ruhun yenilgisi, bedeninin zaferiyle paraleldir. Bedeni, cinsel hazzı ve dolayısıyla hayatı ve insanı bu kadar önceleyen tavrın içinde, dünya hayatının ve insanın biricikliği fikri yatıyor. Bu fikrin kökenleri tanrının yerine insanı koyan, insanı evrenin merkezine yerleştirerek onu tanrılaştırmaya çalışan Rönesans hümanistlerine kadar götürülebilir (Bauman, 1998: 35). Bu bakış açısıyla hayat tektir, insan biriciktir. Bütün yaşam bundan ibarettir. O zaman bütün hazlar buradadır. Hazzın en önemli aracı ise bedendir. Beden kutsallaştırılan bir nesnedir. O yüzden beden sadece haz çağrılarının değil, aynı zamanda anlam ve estetik arayışlarının da mekanıdır. Ruhu yenilgiye uğratan asıl sebep bu hayat algısıdır. Yani ruhu yenilgiye uğratan şey, her tür ahlâkî ilkenin önüne geçerek, kendini ahlâkın bizzat kendisi kılan hazdır. Bedenin sonsuz gösterisi, ruhun boşalttığı alanlara bir tür fetih hareketidir. Bedenin kutsallaştırılarak öne çıkartılmasının tehlikesi, bedeni afili bir gösteri

içinde tüketmektir. Beden her an ulaşılabilir, görülebilir, gösterilebilir. Cinsellik her yerdedir ve çılginca yaşanmaktadır. Baudrillard (2001: 31) bu durumu kökten müstehcenlik olarak tanımlıyor. Artık hiçbir giz yoktur. Mahremiyet bir eski zaman mitidir.

Oysa mahremiyetin ifşası, insanlığa karşı bir saldırı olarak okunmalıdır. Mahremiyet, insanın, yani zaman dışı olan ruhun, beden siyaseti aracılığıyla korunmasıyla ilgili bir alandır. O yüzden mahremiyet söylemini kuran her tür ahlâkî çaba değerlidir. Anlık ahlâk inşasının insanın özgürleşim süreciyle değil, kendini tüketme süreciyle ilgisi vardır. Ahlâkla kayıtlı olmak özgür olmaktır. Çünkü ahlâk özgür ve sorumlu bireylerin var olmasını gerektirir. Tıpkı inanç için özgür ve sorumlu bireylerin var olması gerektiği gibi. Dinin güzel ahlâkî vazetmesi bu yüzden. Güzel ahlâk insanın içindeki potansiyel iyi'yi deşifre etmekle, yani olması gerekenle ilgilidir. Ahlak, insan doğasının köklerine inip oradan insanı çıkarmak için en önemli yardımcı enstrümandır. ■

kaynakça

- Baudrillard, Jean (1995), *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Emel Abara- Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2001), *Baştan Çıkarma Üzerine*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (1998), *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2000), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Debord, Guy (2006), *Gösteri Toplumu*, 2. Baskı, çev. Ayşen Ekmekçi- Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, Anthony (1994), *Mahremiyetin Dönüşümü*, çev. İdris Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Poole, Ross (1993), *Ahlâk ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

dipnotlar

- ¹ Burada hakikat (truth) sözcüğü, bir güç retorisi olarak, söylenen ya da inanılan bir şeye karşı bizim aldığımız, fakat hepsinden önemlisi ötekilerin de almasını beklediğimiz bir tavır anlamındadır. Bkz. Zygmunt Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 159-160.

